



دائرة علوم استراتيجيات و قدرتی
پروگرام مطالعات استراتژیک
Quarterly.risstudies.org

Article history:
Received 06 Aug 2023
Accepted 06 Jan 2024
Published online 20 Mar 2024

Strategic Studies Quarterly

Volume 26, Issue 4, pp 103-118



P-ISSN: 1735-0272
E-ISSN: 2980-910X

Transition from the classical pattern of terrorist act to postmodern (case study: Iran)

Hossein Shahbazi

Ph.D. student of Political Science, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: Babak2202002@gmail.com

Article Info

Extended Abstract

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Shahbazi, H. (2024). Transition from the classical pattern of terrorist act to postmodern (case study: Iran). *Strategic Studies Quarterly*, 26(4), 103-118. Doi: [10.22034/SSQ.2024.192309](https://doi.org/10.22034/SSQ.2024.192309)



© 2024 the authors. Published by Research Institute of Strategic Studies (RISS), Tehran, Iran. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

Introduction

In political science and terrorism studies, the main emphasis has traditionally been on comprehending the nature of terrorism and its progression. Yet, the study of how terrorism evolves and the modus operandi of terrorist organizations has become increasingly crucial in today's world, sparking a significant increase in dialogue and exchange of views on this topic. This is because terrorist organizations are becoming increasingly sophisticated each day, compared to their predecessors. They adapt to environmental changes and various counter-terrorism strategies and techniques, preventing their collapse and enabling their proliferation in any environment. In light of this, the present paper aims to elucidate the concept of "postmodern terrorism", and chart the evolution of terrorist activity models in Iranian society from the traditional model (from the 1960s to the 1980s) to the postmodern model (from the late 1980s to the present). Here, we also discuss strategies suitable for "postmodern counter-terrorism" within the context of terrorism studies. For an operational definition, one could state that the features that set postmodern terrorism apart from earlier forms include a focus on identity in motivation, a global perspective in the scope of action, and an organizational structure that is both networked and virtual.

Methodology

This explanatory paper employs a library data collection method for research and utilizes a qualitative approach for data analysis. The research methodology is explanatory in nature as it aims to explain the transition from traditional terrorism (spanning the 1960s to the 1980s) to postmodern terrorism (from the late 1980s to the present) within Iranian society. The qualitative data analysis method is chosen due to the nature of the study, which is largely focused on the influence of ideology, religion, culture, politics, ethics, and similar factors on human behavior. Such studies typically require qualitative and rational analysis methods. The article further delves into the evolution of terrorist patterns in Iranian society, analyzing the impact of ideological and semantic issues to explain the 'why' and 'how' of this evolution.

Result and discussion

The emergence of any new threat to national security invariably necessitates the creation of new institutional structures or the revision of existing ones. This is primarily because past institutions were typically designed and regulated to counter and manage previous threats, rendering them ineffective against new threats. Given the multifaceted nature of postmodern terrorism, particularly the intertwined nature of its hardware and software aspects, this need is more pronounced than ever. Furthermore, the Islamic Republic of Iran, which, according to available evidence, is under the threat of postmodern terrorism, requires this institutional development more than any other political system in the region.

Primarily, the new structures must ensure coordination among all relevant and responsible organizations to prevent duplication or lack of cooperation. This is crucial to avoid any loopholes that could lead to system penetration or malfunction, as these could result in unexpected outcomes and strategic failures. Secondly, it is essential to devise a long-term strategy that takes into account the various aspects of postmodern terrorism. This strategy should be designed in a way that accommodates both the software and hardware dimensions of this form of terrorism, and is applicable at internal, regional, and global levels. Hence, it is crucial to have security-intelligence and military collaboration with other nations in this battle. The new structures should incorporate a robust and professional department dedicated to monitoring, collecting, and analyzing electronic and virtual data of these groups globally, with a particular emphasis on virtual social networks. A key aspect of post-modern counter-terrorism is that the intelligence gathering about these groups should encompass human, social, and technical dimensions in a balanced and simultaneous manner. The past experiences have shown that many surprises and strategic failures in combating terrorism have resulted from an over-reliance on technical and telecommunication intelligence while neglecting human and social intelligence.

In general, intelligence agencies require social awareness to effectively combat postmodern terrorism. This is primarily because nascent terrorist groups initially develop and recruit members within a specific social context, and they also employ a distinct social strategy. Specifically, their strategy involves integrating the group into society and establishing a social foundation for themselves, making it challenging for intelligence and security organizations to fight them. In the event of any setback or blow, these groups can retreat to their supportive social bases and reorganize themselves.

Keywords: *Classical terrorism, postmodern terrorism, globalization, social networks, spiritual movements.*



وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشکده مطالعات راهبردی

Quarterly.risstudies.org

تاریخچه مقاله

دریافت شده در تاریخ ۱۴ شهریور ۱۴۰۲

اصلاح شده در تاریخ ۱۹ آذر ۱۴۰۲

پذیرفته شده در تاریخ ۱۱ دی ۱۴۰۲

منتشر شده در تاریخ ۲۴ بهمن ۱۴۰۲

فصلنامه مطالعات راهبردی

دوره ۲۶، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۲، پیاپی ۱۰۲، صفحه ۱۰۳-۱۱۸



شاپای چاپی: ۰۷۲۷-۱۷۳۵

شاپای الکترونیکی: X-۹۱۰۸-۲۹۸۰

گذار از الگوی کلاسیک کنش تروریستی به پسامدرن (مطالعه موردی: ایران)

حسین شهبازی

دانشجوی دکتری، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، تهران، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: Babak2202002@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

شهبازی، حسین. (۱۴۰۲). گذار از الگوی کلاسیک کنش تروریستی به پسامدرن (مطالعه موردی: ایران). فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۶(۴)، ۱۰۳-۱۱۸. Doi: 10.22034/SSQ.2024.192309

راهبردی، ۲۶(۴)، ۱۰۳-۱۱۸. Doi: 10.22034/SSQ.2024.192309



© ۱۴۰۳ حق نشر (کپی رایت) این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY 4.0) صورت گرفته است.

در مقاله حاضر، ضمن توضیح چیهستی «تروریسم پسامدرن»، به تبیین تحول الگوی کنش تروریستی در جامعه ایرانی در گذار از الگوی کلاسیک (از دهه ۴۰ تا ۶۰ ه. شمسی) که مصداق بارز آن «سازمان مجاهدین خلق» بود، به پسامدرن (از انتهای دهه ۷۰ شمسی تا کنون) که مصداق آن را می توان گروه‌هایی همچون «ری‌استارت»، «تندر» و «ایران‌ریشیس» دانست و تکنیک‌های متناسب با «ضد تروریسم پسامدرن» در چارچوب مطالعات تروریسم می‌پردازیم. در مقام تعریف عملیاتی و در واقع، فرضیه مقاله، می توان گفت ویژگی‌هایی که تروریسم پسامدرن را از گونه‌های پیشین تروریسم متمایز می کند، عبارتند از هویت‌محوری در مقام انگیزه، جهانی‌بودن در مقام گستره عمل و شبکه‌ای‌بودن و مجازی‌بودن در مقام سازمان‌دهی. بر این اساس، مقاله در مقام سازمان‌دهی به دو بخش مشخص تقسیم می‌شود. بخش نخست، به تبیین تعابیر، تعاریف و الگوهای کنش تروریستی اختصاص دارد و بخش دوم به شرح تحول الگوی کنش تروریستی پس از پیروزی انقلاب اسلامی و در دوران جمهوری اسلامی می‌پردازد. روش پژوهش در این مقاله تبیینی، روش گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، کیفی است. روش پژوهش تبیینی است؛ چراکه مقاله در پی پاسخ به پرسش در خصوص چرایی و چگونگی گذار از تروریسم کلاسیک به تروریسم پسامدرن در جامعه ایرانی است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز کیفی است؛ چراکه بخش عمده‌ای از مطالعات مربوط به تأثیر ایدئولوژی، دین، فرهنگ، سیاست، اخلاق و مانند آن را که بر رفتار انسان تمرکز دارند تنها می‌توان با استفاده از روش تجزیه و تحلیل کیفی و عقلی، تجزیه و تحلیل کرد و مقاله حاضر نیز چرایی و چگونگی تحول الگوهای کنش تروریستی در جامعه ایرانی را از طریق تحلیل تأثیرگذاری مقولات ایدئولوژیک و معناپایه تبیین کرده و توضیح می‌دهد.

کلیدواژگان: تروریسم کلاسیک، تروریسم پسامدرن، جهانی‌شدن، شبکه‌های اجتماعی، جنبش‌های معنوی.

مقدمه

در چارچوب علوم سیاسی و مطالعات تروریسم و در مواجهه با پدیده تروریسم، آنچه غالباً موضوع مطالعه و تحقیق و بررسی قرار گرفته، شناخت ماهیت و چیستی این پدیده و روند تحولات آن بوده است. در عین حال، مطالعه تحول تروریسم و الگوهای کنش‌ورزی گروه‌های تروریستی، امروزه بیش از هر زمانی اهمیت یافته و بحث و تبادل نظر پیرامون آن رونق گرفته است. دلیل این امر آن است که گروه‌های تروریستی روزبه‌روز نسبت به اسلاف خود پیچیده‌تر می‌شوند و به تناسب این پیچیدگی، خود را در برابر تحولات محیطی و رویکردها و تکنیک‌های گوناگون ضد تروریستی، واکنش می‌کنند تا به وضعیت فروپاشی دچار نشوند و بتوانند در هر محیطی خود را بازتولید کنند. بر این اساس، در مقاله حاضر، ضمن توضیح چیستی «تروریسم پسامدرن»، به تبیین تحول الگوی کنش تروریستی در جامعه ایرانی در گذار از الگوی کلاسیک (از دهه ۴۰ تا ۶۰ ه. ش. شمسی) که مصداق بارز آن «سازمان مجاهدین خلق» بود، به پسامدرن (از انتهای دهه ۷۰ شمسی تا کنون) که مصداق آن را می‌توان گروه‌هایی همچون «ری‌استارت»، «تندر» و «ایران‌ارشیسم» دانست و تکنیک‌های متناسب با «ضد تروریسم پسامدرن» در چارچوب مطالعات تروریسم می‌پردازیم. در مقام تعریف عملیاتی و فرضیه مقاله، می‌توان گفت ویژگی‌هایی که تروریسم پسامدرن را از گونه‌های پیشین تروریسم متمایز می‌کند، عبارتند از هویت‌محوری در مقام انگیزه، جهانی‌بودن در مقام گستره عمل و شبکه‌ای‌بودن و مجازی‌بودن در مقام سازمان‌دهی. بر این اساس، مقاله در مقام سازمان‌دهی به دو بخش مشخص تقسیم می‌شود. بخش نخست، به تبیین تعابیر، تعاریف و الگوهای کنش تروریستی اختصاص دارد و بخش دوم به تحول الگوی کنش تروریستی پس از پیروزی انقلاب اسلامی و در دوران جمهوری اسلامی می‌پردازد.

الف) تروریسم؛ تعبیرها و الگوهای کنش

تعریف تروریسم در مطالعات تروریسم^۱، همواره نوعی مسئله بوده است. در این مطالعات، در مجموع، از سه نوع مسئله یعنی مسئله تعریف، مسئله انگیزه و مسئله واکنش یاد می‌شود (Spencer, 2006: 3). مسئله تعریف به دغدغه فهم شرایط موجود کنش تروریستی و بسترهای اجتماعی-سیاسی آن بازمی‌گردد که قاعدتاً از خلال درک پیشینه آن به دست می‌آید. این دغدغه هنوز هم پابرجاست و «تروریسم» یکی از مناقشه‌برانگیزترین واژه‌ها در مقام تعریف علمی است. بنا بر تعاریف مختلف، تروریسم را می‌توان مبتنی بر انگیزه‌ها (سیاسی، مذهبی، انقلابی، اقتصادی...)، بر پایه روش‌ها (انتحاری، شورش، سایبری، هسته‌ای...)، بر اساس ایدئولوژی (آنارشیست، اسلامی، ناسیونالیست، فاشیست، یا کلی‌تر چپ‌گرا، راست‌گرا...)، بر پایه مکان (ملی، شهری، بین‌المللی، فراملی...)، بر پایه سازمان‌دهی (فردی، گروهی) یا به اشکال دیگری تقسیم نمود. آلکس اشمید بین سال‌های ۱۹۸۳ تا ۲۰۰۷ در سه نوبت تلاش کرد از طریق گردآوردن نظرات پژوهش‌گران، تعریف جامع و واحدی از نظرات مختلف به دست دهد. در تحقیق منتشره در سال ۱۹۸۴، او به ۱۰۹ تعریف مختلف از تروریسم رسید. وی توانست در میان تعاریف مختلف، ۲۲ عامل مشترک را در سال ۱۹۸۴ احصا کند. در نسخه سال ۱۹۸۸ او این عوامل مشترک را به شانزده عدد تقلیل داد. اشمید در بازنگری دیگری در سال ۲۰۱۱، فقط دوازده عامل را حفظ کرد. وی در نهایت، این عوامل را در تعریف کوتاه زیر گنجانده است:

۱. تروریسم از یک سو اشاره به دکترینی در مورد اثربخشی مفروض شکل یا تاکتیک خاصی از خشونت سیاسی قهرآمیز و دهشت‌زاست و از سوی دیگر به معنی رویه خشونت محاسبه‌شده توطئه‌آمیز، نمایشی و مستقیم است که بدون محدودیت‌های قانونی و اخلاقی - که عمدتاً

1. Terrorism Studies

مردم عادی و غیرنظامیان را به خاطر تأثیرات تبلیغاتی و روانی آن بر مخاطبان مختلف و طرف‌های درگیر هدف قرار می‌دهد- به کار گرفته شود.

۲. تروریسم به عنوان تاکتیک در سه زمینه اصلی به کار گرفته می‌شود: اول، سرکوب غیرقانونی دولتی؛ دوم، فعالیت تبلیغاتی توسط بازیگران غیردولتی در زمان صلح یا خارج از مناطق درگیری؛ و سوم، به عنوان تاکتیک غیرقانونی جنگ نامنظم که توسط بازیگران دولتی و غیردولتی به کار می‌رود» (Schmid, 2023: 22).

دانشمند علوم سیاسی والتر لاکوئر در تعریف تروریسم چنین می‌گوید: «تروریسم اقدامی است در سطح زیر دولت که خشونت یا تهدید به اقدام خشونت‌آمیز برای ایجاد رعب و وحشت در جامعه، تضعیف یا سرنگونی هیئت حاکمه و ایجاد تغییرات سیاسی انجام می‌شود» (Laqueur, 1996: 24).

تروریسم هم اهداف کوتاه‌مدت و هم اهداف بلندمدت دارد. به گفته تاوارس (Tavares, 2004)، سه هدف مهم کوتاه‌مدت تروریسم عبارت‌اند از جلب توجه رسانه‌های عمومی و شهرت، بی‌ثبات کردن وضعیت حکومت و ایجاد خسارت‌های اقتصادی. اهداف بلندمدت تروریسم نیز شامل توزیع مجدد قدرت حاکمیت و ثروت یا در صورت امکان براندازی و تغییر کل حاکمیت است (Frey & Lueching, 2005). ما نمی‌توانیم تعیین کنیم که تروریسم به کجا ختم خواهد شد، مگر اینکه موقعیت فعلی و فعالیت‌های کنونی آن را درک کنیم. بر همین اساس، نظریات علمی و اجتماعی‌ای را می‌کاویم که بحث تروریسم، چگونگی ایجاد جنبش‌های تروریستی و جذب انسان‌ها به این جنبش‌ها را بررسی کرده‌اند. در عین حال، در چارچوب این مقاله و متناسب با مطالب آن، به نظر می‌رسد مناسب‌ترین تعریف، تعریفی است که در طرح یا پیش‌نویسی که انتشارات دانشگاه کلمبیا در سال ۲۰۰۴ در باب مفهوم تروریسم منتشر نمود، آمده بود. مطابق این تعریف، تروریسم عبارت است از «استفاده غیرقانونی یا بهره‌گیری تهدیدآمیز از نیرو یا خشونت فردی یا گروهی سازمان‌یافته علیه مردم یا دارایی آن‌ها به قصد ترساندن^۱ یا مجبور کردن جوامع و حکومت‌ها، اغلب به دلایل ایدئولوژیک یا سیاسی. بنابراین، تروریسم عبارت است از تهدید به؛ یا استفاده از خشونت اغلب بر ضد شهروندان برای دستیابی به اهداف سیاسی برای ترساندن مخالفان یا ایجاد نارضایتی عمومی». در این چارچوب، تروریسم شامل فعالیت‌هایی چون آدم‌کشی^۲، بمب‌گذاری، کشتار بی‌هدف^۳، هواپیماربایی و آدم‌ربایی می‌شود (Balis & Smith, 2005: 481). در عین حال، آنچه در این مقاله موضوع بررسی و تأمل است، گروه‌های نوظهور تروریستی در جامعه ایرانی است که از آن به «تروریسم پسامدرن» یاد می‌کنیم. جان بیلیس و استیو اسمیت در کتاب محققانه خود با عنوان «جهانی‌شدن سیاست»، تروریسم نوظهور را تروریسم پسامدرن نامیده‌اند. بر این اساس، تروریسم نوظهور در چارچوب اهداف و قالب‌های مدرن همچون قدرت‌طلبی، منفعت‌جویی یا ملت‌گرایی نمی‌گنجد و اهداف و قالب‌های غیرمدرن یا فرامدرن همچون خرده‌فرهنگ، هویت و جهانی‌شدن برای توضیح آن لازم است (Balis & Smith, 2005: 512). همچنانکه چارچوب‌های عقلانیت مدرن که بر محاسبه سود و زیان مادی بنا شده‌اند نیز قادر به تحلیل این پدیده نیستند و کسانی که حاضرند در کنش تروریستی، خود را نیز فدا کنند، صرفاً به رستگاری پس از مرگ می‌اندیشند و سود و زیان دنیوی و عقلانیت مدرن در محاسبات آن‌ها جایی ندارد. دیوید راپوپورت، محقق برجسته انگلیسی و متخصص تاریخ تروریسم نیز در مقاله‌ای با عنوان «چهار موج تروریسم»، با بررسی تاریخی این پدیده، تروریسم نوین را چهارمین موج پس از امواج آنارشیستی، ضد استعماری و چپ‌جدید می‌داند (Rapoport, 2004).

1. Intimidation

2. Assassination

3. Random killings

در عین حال، تروریسم پسامدرن از آن رو نیازمند تعریف و انگیزه‌شناسی است که این سطح از شناخت می‌تواند دستور کار واکنش به تروریسم یا ضد تروریسم را مشخص کند. به بیان دیگر، بدون تعیین دو مسئله نخست، نمی‌توان به مسئله واکنش پرداخت. آنچه در این بخش از مقاله پی گرفته می‌شود، تبیین جایگاه تروریسم پسامدرن در نسبت با دو مسئله نخست، یعنی مسئله تعریف و مسئله انگیزه است که در مجموع آن‌ها را «الگوی کنش تروریستی» می‌نامیم.

بر این اساس، در مقاله حاضر، الگوی تروریسم کلاسیک یا پیش از جهانی‌شدن را «الگوی بین‌المللی» می‌نامیم و تروریسم پسامدرن یا جدید را شامل الگوی جهانی‌شده در نظر می‌گیریم.

جدول (۱): امواج تروریسم در الگوی بین‌المللی

شخص‌ها / امواج	ایدئولوژی	دوره زمانی (م)	تکنیک غالب	علل افول
موج آنارشیستی	آنارشیسم	۱۸۸۰ - ۱۹۲۰	ترور شخصی / آدم‌کشی	وقوع جنگ اول جهانی و برآمدن ایده حق تعیین سرنوشت ملت‌ها
موج ضد استعماری	ناسیونالیسم قومی	۱۹۲۰ - ۱۹۶۰	حمله به اهداف نظامی / بمب‌گذاری	هجوم آمریکا به ویتنام و گسترش گرایش‌های آمریکاستیزی
موج ضد امپریالیستی	مارکسیسم - لنینیسم	۱۹۶۰ - ۱۹۹۷	هواپیمارمایی / گروگان‌گیری	پایان جنگ سرد و فروپاشی مارکسیسم

با ورود به دهه پایانی قرن بیستم و فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، هم‌زمان با انقلاب در فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی، جهان وارد عصری نوین و فرایندی شد که بسیاری از اندیشمندان و نظریه‌پردازان علوم اجتماعی و روابط بین‌الملل از آن با عنوان «جهانی‌شدن» یاد می‌کنند. ورود به این عصر و فرایند، به منزله آن بود که بسیاری از روندها و پدیده‌های بین‌المللی، این امکان را می‌یابند که با بهره‌گیری از مکانیسم‌ها و امکانات این عصر، ارتقا یابند و جهانی شوند. شکل‌گیری القاعده به مثابه شبکه‌ای جهانی، محصول همین روند و نماد جهانی‌شدن تروریسم بین‌المللی بود.

در توضیح و تبیین گذار از بین‌المللی‌شدن به جهانی‌شدن می‌توان گفت اصطلاح «بین‌المللی‌شدن» به فرایند گسترش روابط بین حوزه‌ها و قلمروهای ملی اطلاق می‌شود. در نتیجه بین‌المللی‌شدن ممکن است کشورها تأثیرات گسترده و عمیقی بر یکدیگر بگذارند، اما آن‌ها همچنان به عنوان مکان‌هایی متمایز و جدا از یکدیگر باقی می‌مانند. در واقع، عرصه بین‌المللی ملغمه‌ای از کشورهای دارای مرز است، در حالی که عرصه جهانی، شبکه‌ای متشکل از شبکه‌های فرامرزی است. در جایی که مناسبات و پیوندهای بین‌المللی (مثل تجارت کائوچو) مستلزم طی کردن مسافت‌های قابل ملاحظه در فواصل زمانی نسبتاً طولانی است، ارتباطات جهانی (مانند برنامه‌های خبری ماهواره‌ای) بدون فاصله و آنی برقرار می‌شوند. پدیده‌های جهانی می‌توانند در یک زمان در سراسر جهان گسترش یابند و بدون صرف وقت بین مکان‌ها تردد نمایند. پدیده‌های مزبور، از این نظر، فراسرزمینی و جهانی هستند. در حالی که الگوهای وابستگی متقابل بین‌المللی به شدت تحت تأثیر تقسیمات کشوری قرار دارند، خطوط ارتباطات متقابل جهانی، غالباً ارتباط کمی با مرزهای سرزمینی پیدا می‌کنند (Balis & Smith, 2005: 24-25). به این معنا، تحول هر عنصر بین‌المللی به جهانی، از طریق سرزمین‌زدایی یا غیرسرزمینی‌شدن امکان‌پذیر می‌شود. بنابراین، مهم‌ترین خصیصه‌ای که تحول از تروریسم بین‌المللی به تروریسم جهانی را توضیح می‌دهد، غیرسرزمینی‌شدن تروریسم یا جهانی‌شدن آن است. تروریسم در گذار از قرن

بیستم به قرن بیست و یکم، از تروریسم بین‌المللی به تروریسم جهانی تحول یافت و عامل این تحول، غیرسرزمینی شدن تروریسم در روابط بین‌الملل بود.

موج جدید یا الگوی جهانی، در عین آنکه مؤلفه‌هایی از امواج پیشین را با خود حمل می‌کند، با ویژگی متمایزکننده افراط‌گرایی و فرقه‌گرایی مذهبی مشخص می‌شود. ایده‌هایی چون رویارویی تمدن‌ها و تروریسم مقدس، در همین راستا مطرح شده‌اند. از نمونه‌های این نوع هراس‌افکنی که بر پایه نوعی بنیادگرایی مذهبی توجیه می‌شود، می‌توان به انتشار گاز سمی در متروی توکیو توسط پیروان فرقه آئوم شینریکیو در بیستم مارس ۱۹۹۵ اشاره کرد که دوازده کشته و ۵۰۰ آسیب‌دیده بر جای گذاشت. اعضای این فرقه از برخی متعصبین بودایی، هندو و مسیحی تشکیل شده بودند. در نوزدهم آوریل ۱۹۹۵ نیز انفجار بمب در ساختمان فدرال آمریکا در جنوب شهر اوکلاهوما، ۱۹۸ کشته و ۵۰۰ زخمی بر جای گذاشت. ظاهراً این اقدام به انتقام خون خضر واکو و ۸۰ تن از اعضای فرقه داوودی انجام شد که توسط اف‌بی‌آی کشته شده بودند (کاستلز، ۱۳۸۰، ج دوم: ۱۳۰).

به لحاظ انگیزه نیز الگوی جهانی تروریسم در چارچوب مدل سازمانی و هویت‌پایه قابل تبیین است. در واقع، در تبیین تروریسم، دو مدل و الگوی نظری وجود دارد که عبارتند از الگوی ابزاری و الگوی سازمانی. در مدل نخست یا ابزاری که بیشتر علمای علوم سیاسی به آن توجه دارند و از این دریچه به تروریسم می‌نگرند، تروریسم و تروریست‌ها نوعی ویژگی عقلانی دارند؛ یعنی برای رسیدن به اهدافی خاص یا تأمین منفعتی مهم، یک سری ابزارها و وسایل را برمی‌گزینند که یکی از آن‌ها ترور است. مطابق این الگو، برای مقابله با تروریسم باید با آن به گونه‌ای برابر به نبرد پرداخت و هنگامی که هزینه ترور بالا برود، تروریست‌ها از ترور دست می‌کشند. به بیان دیگر این گونه تروریسم، منفعت‌محور است و به محاسبه سود و زیان مادی می‌پردازد و هنگامی که کفه زیان بچربد، ادامه آن سالبه به انتفاع موضوع می‌شود. در مقابل، در مدل سازمانی، ترور گرچه برای رسیدن به هدفی خاص سازمان‌دهی شده، اما طریقت ندارد؛ چون آنچه مهم است حفظ سازمان است و حفظ سازمان نیز منوط به تداوم ترور است. به بیان دیگر، در جریان ترور است که افراد گروه تروریستی و سازمان آن هویت خود را احراز و ابراز می‌کنند و شخصیت می‌یابند و از این رو، نفس ترور در این گرایش تروریستی اصالت می‌یابد. در این مدل، تروریسم هر جا اتفاق می‌افتد، حالت خرده‌فرهنگی را دارد که انحرافی است. بر این اساس، می‌توان گفت همه فرهنگ‌ها چه مذهبی و چه سکولار، واجد نوعی اپوزیسیون یا اپوزیسیون فرهنگی هستند که در برخی از آن‌ها، احتمال موتاسیون یا جهش وجود دارد که موجب تبدیل خرده‌فرهنگ به تروریسم می‌شود. به بیان دیگر، تروریسم جهانی در قالب نوعی خرده‌فرهنگ بروز می‌یابد. خرده‌فرهنگ غالباً به معنای تفاوت یا تعارض فرهنگی با فرهنگ مسلط یا در حال غلبه است و از این لحاظ نوعی مقاومت در برابر آن به شمار می‌رود. بنابراین، نکته تناقض‌آمیز در تحلیل الگوی جهانی تروریسم، این است که این الگو در واقع، واکنشی است در برابر گرایش مسلط در روند جهانی شدن (گیدنز، ۱۳۸۶: ۲۳۸).

مانوئل کاستلز در جلد دوم سه‌گانه خود با عنوان «قدرت هویت»، از ظهور هویت‌های مقاوم در هیئت جمعیت‌های دینی، فرهنگی، ملی، قومی و محلی در عصر اطلاعات سخن می‌گوید. هویت مقاومت ناشی از نوعی احساس طرد و کنار گذاشته‌شدگی است و به ایجاد جمعیت‌ها و جماعت‌های با گرایش‌های خاص منجر می‌شود. کاستلز با بررسی موردی جنبش‌های معترض نظیر زاپاتیست‌های مکزیک، میلیشیاهای آمریکایی، کاتالان‌ها در اسپانیا و آئوم شینریکیو در ژاپن و نیز با اشاره به جنبش‌های بنیادگرایانه دینی، نشان می‌دهد همه این نهضت‌ها، در برابر سیل بنیان‌کن شبکه‌ای شدن عالم، در تلاشند با تکیه بر میراثی که آن را احیاناً جاودانی و لایتغیر به شمار می‌آورند، حصن حصینی ایجاد کنند و در برابر تغییراتی که در عالم در حال وقوع است، مقاومت ورزند (کاستلز، ۱۳۸۰، ج دوم: ۱۳۰).

در عین حال، تروریسم جهانی، همان‌گونه که گفته شد، از امکانات و قابلیت‌های جهانی شدن به تمامی بهره می‌برد و در کنار تقابل، از رویکرد استخدام نیز سود می‌جوید. بنابراین، سازمان‌دهی تروریسم جهانی، همگام با ظهور جامعه شبکه‌ای، سازمان‌دهی شبکه‌ای است که به آن تروریسم شبکه‌ای نیز می‌گویند.

شبکه، نوعی سازمان‌دهی غیرسلسله‌مراتبی است که در آن، رابطه‌ای کمابیش هم‌تراز و هم‌سطح مابین اعضا یا هسته‌های تشکیل‌دهنده آن وجود دارد. صورت‌بندی شبکه‌ای را می‌توان به تور ماهی‌گیری تشبیه کرد که هسته‌ها، گروه‌ها و جریان‌ها، گره‌های آن را تشکیل می‌دهند. این گروه‌ها عمدتاً در تعامل با یکدیگرند و حداکثر استقلال را برای ابراز خلاقیت و هویت خود دارند. به این معنا، شبکه، مجموعه‌ای از نقاط اتصال یا گره‌های به هم پیوسته است. نقطه اتصال یا گره، نقطه‌ای است که در آن یک منحنی خود را قطع می‌کند. اینکه نقطه اتصال چه چیزی است، مشخصاً به نوع شبکه‌های مورد نظر بستگی دارد.

شبکه جریان مالی جهانی از نقطه اتصال بازارهای بورس و مراکز خدمات جانبی پیشرفته آن‌ها تشکیل شده است. نقاط اتصال مزارع کوکائین و خشخاش، آزمایشگاه‌های پنهانی، باندهای فرود مخفی، گروه‌های خیابانی و نهادهای مالی پول‌شویی در شبکه‌های قاچاق مواد مخدر هستند که در اقتصادها، جوامع و دولت‌ها در سراسر جهان نفوذ کرده‌اند (کاستلز، ۱۳۸۰، ج اول: ۱۷-۱۸). در عین حال، سازمان‌دهی شبکه‌ای، سازمان‌دهی نوینی نیست. نمونه سنتی آن را می‌توان در اصناف کارگری و پیشه‌وران در شهرهای ابتدایی هم یافت. به بیان دیگر، شکل شبکه‌ای سازمان اجتماعی در دیگر زمان‌ها و مکان‌ها نیز وجود داشته، اما آنچه عنصر نوین در سازمان‌های شبکه‌ای جدید است، ناشی از تسلط پارادایم نوین تکنولوژی اطلاعات می‌باشد و از همین رو، اطلاعات عنصر اصلی سازمان اجتماعی دنیای امروز به شمار می‌رود و جریان پیام‌ها و تصاویر بین شبکه‌ها، ستون فقرات این ساختار اجتماعی را شکل می‌دهند.

القاعده و داعش نیز نوعی شبکه گسترده تروریستی‌اند که گره‌های آن‌ها از طریق فناوری اطلاعات به هم مرتبطند. آن‌ها از طریق شبکه‌های پشتیبانی‌کننده مالی و ایدئولوژیکی تقویت می‌شوند و به صورت غیرمتمرکز عمل می‌کنند. بنابراین، برخلاف گروه‌های سنتی، این شبکه‌های تروریستی، پایگاه واحدی ندارند تا بتوان با ازبین‌بردن آن کل تشکیلات را از بین برد. از سوی دیگر و در پیوند با رسانه، تروریسم جهانی در مقام بهره‌گیری از ابزار نیز بیش از هر زمانی از قابلیت‌های جهانی شدن سود می‌جوید. ارتقای تروریسم به این گونه، نه بر مبنای انقلاب در ابزار اعمال خشونت، بلکه بر مبنای بهره‌برداری از انقلاب رسانه‌ای یا انقلاب اطلاعاتی صورت گرفته است. انقلابی که بر اساس آن، تصاویر جای اخبار را به مفهوم کلاسیک آن گرفته است. در واقع، شیوه مورد استفاده سازمان‌های تروریستی را می‌توان در دو راهبرد کلی خلاصه کرد که عبارتند از باج‌خواهی جمعی و تحریک و برانگیختن (رایش، ۱۳۸۱: ۵۶-۵۵).

تروریسم نوین مبتنی بر راهبرد دوم است و از این رو به توجه رسانه‌ها نیاز دارد؛ همان‌گونه که گیاه به نور خورشید نیاز دارد. به این معنا، تروریسم هنر تحت شعاع قراردادن دیدگاه‌ها و تصمیم‌های سیاسی با به‌کارگیری خشونت و روان‌شناسی جمعی است. تروریسم قدیم، عمدتاً بر باج‌خواهی تکیه داشت زیرا منفعت‌محور بود، اما رسانه‌های جهانی و به ویژه تلویزیون‌های ماهواره‌ای این قابلیت را به تروریست‌های جدید داده‌اند تا به دنبال تحریک و برانگیختن احساسات و روان جمعی جامعه از طریق تولید صحنه‌ها و تصاویر به غایت فاجعه‌بار باشند. اگر هواپیمایی منهدم شود، ولی همه تصور کنند دلیل آن نقص فنی بوده، تروریست‌ها چیزی به دست نمی‌آورند.

تروریسم جهانی، بیش از پیش از کاهش کنترل سیاسی بر رسانه‌ها در روند جهانی شدن سود می‌جوید و مهم‌ترین ویژگی آن مرتبط ساختن خشونت با رسانه و انتشار خبر آن است. وجود رسانه‌هایی که تأثیرات حملات تروریستی را که از نظر نظامی کم‌اهمیت قلمداد می‌شوند، به شدت تقویت و بزرگنمایی کنند، تضمینی برای موفقیت استراتژی‌های نوین تروریستی است (Laqueur, 1996: 12). بنابراین،

تروریست‌های جدید بر اساس اصولی همچون اصول حاکم بر سازمان‌های غیردولتی که در دوره جهانی شدن اهمیت و نقش آفرینی افزون تری یافته‌اند، کار می‌کنند. این سازمان‌ها برای جلب توجه عموم و برجسته کردن موضوعات مورد نظر خود - به عنوان مثال حفاظت از آب و هوا، اشتغال کودکان یا نابودی جنگل‌ها- صحنه‌هایی را ترتیب می‌دهند که سناریوی آن‌ها تولید تصاویر جنجال‌برانگیز است. این تصاویر باید حساسیت مردم سراسر دنیا را برانگیخته و دولت‌ها را تحت فشار قرار دهد تا تدابیر مورد نظر تروریست‌ها را اتخاذ کنند. تا پیش از این، آنچه مردم پس از هر خشونت تروریستی در پی آن بودند، بیانیه‌های پذیرش مسئولیت عملیات بود که به بیان اهداف و انگیزه‌های اقدامات تروریستی می‌پرداخت. امروزه این انتظار جای خود را به اشتیاق برای رؤیت تصاویر این عملیات داده که اوج آن را می‌توان در حادثه یازده سپتامبر یا سربریدن و آتش زدن انسان‌های بی‌گناه از سوی داعش مشاهده کرد (تگگز، ۱۳۹۴: ۱۳۹).

یکی از مهم‌ترین عواملی که تحول الگوی کنش تروریستی را ممکن کرده، چنانکه گفته شد، شکل‌گیری و تکوین جریان‌ها و فرق دینی و معنوی نوظهور بوده است. این جریان‌ها دینی یا معنوی هستند، بدین معنا که هدف اولیه آن‌ها خلق کردن، نگهداری و فراهم کردن یک دین برای دسته‌ای از افراد است (کیانی، ۱۳۹۱: ۲۱). جوانان، نوجوانان و زنان از اعضای عمده این فرق هستند. آن‌ها واکنشی در مقابل تهی شدن جامعه از معانی روحانی و معنوی به شمار می‌روند. این جنبش‌ها که جنبه‌های غیرشخصی کمتری دارند، آرامش بیشتر و حس تعلق به اجتماع خاص را فراهم می‌آورند. برخی هم این جنبش‌ها را محصول تغییرات اجتماعی پرشتابی می‌دانند که همراه با فروپاشی هنجارهای اجتماعی مردم در این جنبش‌ها به دنبال معنا و اطمینان می‌گردند. بنابراین، پیدایش و شکوفایی این گروه‌ها و فرق، حاکی از این است که افراد زیادی احساس می‌کنند در این دنیای بی‌ثبات و غیرقطعی به پیوند دوباره با ارزش‌ها و عقاید معنوی نیاز دارند. مشارکت جوانان طبقه متوسط در این جنبش‌ها نیز نشان‌دهنده آن است که آن‌ها به لحاظ عاطفی و معنوی، احساس جدایی و انزوا می‌کنند و این عضویت می‌تواند به غلبه کردن بر احساس بیگانگی آن‌ها کمک کند (گیدنز، ۱۳۸۶).

در این چارچوب، گروه‌های نوظهور تروریستی حول محور یک رهبر شکل می‌گیرند؛ رهبری فرهمند که فرقه را ایجاد و کنترل کرده و دارای پیامی انحصاری قلمداد می‌شود. فرقه‌ها رهبران خودانتصابی و مجابگر دارند که ادعا می‌کنند دارای مأموریت خاصی در زندگی و جهان بوده و یا دارای دانش ویژه‌ای هستند. آن‌ها تمایل به اعمال اراده و سلطه داشته و اغلب دارای کاریزما در بین پیروانشان هستند. فرقه‌ها، ساختار دوگانه دارند: در داخل فرقه، ساختار خودکامه است و انتظار راست‌گویی و وفاداری مطلق از پیروانشان را دارند و در بیرون از فرقه، اعضا متظاهر بوده و تقیه می‌کنند (تالرسینگر، ۱۴۰۱: ۴۵). هرچند میزان کنترل و نظارت فرق بر اعضایشان متفاوت است، فرقه مروج این عقیده است که تنها یک عقیده درست و یک راه درست برای تحقق آن عقیده وجود دارد (کریسایدز، ۱۳۹۲: ۱۳۱).

علاوه بر این، اضطراب و استرس‌های ناشی از جامعه رقابتی، مسائل و محدودیت‌های موقعیت‌های شغلی، تحصیلی، اقتصادی و مشکلات خانوادگی و عاطفی باعث شده به این گروه‌ها که وعده آرامش، شادکامی و رشد استعدادهای درونی و درمان مسائل و مشکلات را می‌دهند، جذب شده و به عضویت آن‌ها درآیند (حمیدیه، ۱۳۹۴: ۲۳۲). در این بین، باید از بروز خلل در اشاعه و تبلیغ ادیان سنتی نیز یاد کرد. امروزه، جوانان و برخی از اقلیت‌های جامعه، مرجعیت نهادهای دینی را رها کرده و مرجعیت گروه‌هایی چون این فرق و جنبش‌ها را پذیرفته‌اند.

یک پژوهش پیمایشی نشان‌دهنده آن است که مهم‌ترین علت گرایش به عرفان‌ها و جنبش‌های معنوی در ایران، بستر فرهنگی بوده و علل اعتقادی، سیاسی و بسترهای فردی و اجتماعی در اولویت‌های بعدی بوده است (بسنده، ۱۳۹۳: ۷۱). در ایران از اواخر دهه ۶۰ و با گسترش ارتباط با غرب و ترجمه و انتشار آثار زیادی در رابطه با این جنبش‌ها، فرقه‌های زیادی کم‌کم تأسیس شدند و به فعالیت پرداختند و امروزه، تعداد آن‌ها بسیار زیاد شده است. ماهیت پنهان فرقه‌ها و التزام اعضا به مخفی‌کاری و سکوت موجب شده اطلاعات اندکی از درون آنان به بیرون

نشر پیدا کند و همین ویژگی سبب شده اطلاعات کمتری در اختیار نهادهای علمی و حتی امنیتی قرار گیرد و از سوی دیگر، باعث شده کمتر به عنوان موضوع و مسئله اجتماعی و امنیتی مورد بررسی قرار گیرد (قاضی‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۶۲). بر اساس گزارش مسئولان وزارت کشور، در حال حاضر، در ایران حدود ۱۲۲ فرقه انحرافی وجود دارد که از این تعداد ۳۲ فرقه قدیمی و ۷۲ فرقه نوپدید محسوب میشوند (هزارجریبی و فراهانی، ۱۳۹۴: ۱۲). در ایران، به ویژه در کلان‌شهرها، وجود برخی فرقه مخفی و نیمه‌مخفی تحت عناوین آموزش مدیتیشن، انرژی‌درمانی، تفکر و یوگا به فعالیت و عضوگیری مشغول‌اند و برخی از افراد با استفاده از فن بیان، چهره جذاب و نیروهای طبیعی چون انرژی‌درمانی و غیره به جذب افراد می‌پردازند. گسترش نشر و اقبال به آثار برخی از رهبران فرقه مشهوری چون سای بابا، اشو، پائولو کوئیلو، خوزه سیلوا و دیگران که در شمارگان بالا و نوبت‌های متعدد منتشر می‌شود و کلاس‌ها و نشست‌های خصوصی و نیمه‌خصوصی، با عناوین موفقیت، مدیریت، آرامش و غیره که تلاش دارند مجموعه کاملی از پاسخ به سؤالات غایی و معنوی ارائه کنند، نشانه‌هایی از رشد این فرقه و جنبش‌های جدید در ایران است و همه این‌ها ضرورت توجه و بررسی در مورد ماهیت فرقه، علل و زمینه‌های رشد و گسترش و پیامدهای آن‌ها را نشان می‌دهد (هزارجریبی و فراهانی، ۱۳۹۴: ۱۲). در تقسیم‌بندی کلی، گروه‌های نوظهور تروریستی معنویت‌گرا را می‌توان به پنج گروه تقسیم کرد:

- یک. معنویت‌های دینی (کابالا، شیلوه، شاهدان یهوه)
- دو. معنویت‌های غیردینی (طبیعت‌گرا، روح‌گرا)
- سه. معنویت‌های فرادینی (معنویت سازمانی)
- چهار. معنویت‌های رازورزانه (سای‌بابا، لوئیس، اکنکار، تی‌ام، کاترین، اشو)
- پنج. معنویت‌های ضد دینی (شیطان‌پرستی و ...) (گریوانی، ۱۳۹۶: ۷۷).

ویژگی‌های شخصیتی، سنی و موقعیت اجتماعی افراد هم در جذب به این جریان‌ها بسیار تأثیرگذار است. جوانان با تحصیلات و طبقه متوسط و بالا که ذهن آرمان‌گراتری دارند و نسبت به سؤالات دینی دغدغه دارند، از عمده گروه‌هایی هستند که به این جنبش‌ها می‌پیوندند (Aeweck, 2002: 227). جوانانی که دچار مسائل و مشکلات شخصیتی، خانوادگی و اجتماعی هستند، زمینه بیشتری برای عضویت در این فرقه‌ها دارند. همچنانکه، کسانی که دچار خودکم‌بینی، عدم اعتماد به نفس، سرخوردگی، مشکلات خانوادگی و مسائل روحی-روانی هستند، زمینه زیادی برای ورود به این فرقه‌ها دارند. علاوه بر شرایط ناپایدار اجتماعی-اقتصادی و عوامل خانوادگی، هر فردی که در شرایط آسیب‌پذیر روحی قرار می‌گیرد، خواهان همدم شده و احساس نیاز به معنویت پیدا می‌کند. اغلب فرقه‌ها افراد مجرد و جوانان را شکار می‌کنند، هرچند برخی فرقه خانواده‌ها را هدف قرار می‌دهند. این فرقه مدعی ارتقای ذهن افراد، توسعه ابعاد وجودی، تثبیت حقانیت معنوی، روحی و سیاسی هستند (تالرسینگر، ۱۴۰۱: ۵۲).

جدول (۲): تروریسم پسامدرن و ویژگی‌های آن

شخص تروریسم	انگیزه	سازمان‌دهی	راهبرد	قربانیان
کلاسیک (بین‌المللی)	منفعت‌محور (ملی)	سلسله‌مراتبی / عینی	باج‌گیری	گزینشی / سیاسی
پسامدرن (جهانی)	هویت‌محور (جهانی)	شبکه‌ای / مجازی	تحریک و برانگیختن	انبوه، فله‌ای، اکثریت خاموش

ب) تحول الگوی کنش تروریستی در جمهوری اسلامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، جامعه ایرانی نیز همچون محیط بین‌المللی، شاهد تحول در الگوی کنش تروریستی از الگوی کلاسیک در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ به الگوی پسامدرن مبتنی بر گروه‌های تروریستی نوظهور در دهه‌های ۸۰ و ۹۰ بوده است. این تحول در الگوی کنش‌گری را می‌توان در تحول از سازمان «مجاهدین خلق ایران» به گروه‌های نوظهوری همچون «تندر»، «ری‌استارت» و «ایران‌شیسیم» مشاهده کرد.

سازمان مجاهدین خلق ایران (منافقین) در شهریور ۱۳۴۴ توسط محمد حنیف‌نژاد، سعید محسن و عبدالرضا نیک‌بین رودسری معروف به عبدی نیک‌بین تشکیل شد. سازمان با توجه به پیروزی‌های انقلابیون مارکسیست در چین و کوبا به مطالعه آثار رهبران انقلابی مانند مائو و چگوارا پرداخت. هرچند سازمان ایدئولوژی اسلام را برای خود برگزیده بود اما مطالعه آثار مارکسیستی برای استفاده از تجارب آن‌ها بر ایدئولوژی آن‌ها اثر گذاشت. حسین روحانی و تراب حق‌شناس در خصوص ایدئولوژی سازمان می‌گویند: «منظور ما ترکیب ارزش‌های والای مذهب اسلام با اندیشه علمی مارکسیسم است. ما معتقدیم که اسلام راستین با تئوری‌های تحول اجتماعی، جبر تاریخ و نبرد طبقاتی سازگاری دارد» (اسماعیل‌زاده، ۱۴۰۲: ۱۷۲). پس از پیروزی انقلاب، بخش مذهبی سازمان مجاهدین خلق به رهبری موسی خیابانی و مسعود رجوی فعالیت خود را تحت عنوان جنبش ملی مجاهدین اعلام کردند، اما پس از مدت کوتاهی به مقابله با جمهوری اسلامی پرداختند و پس از تظاهرات ۳۰ خرداد ۱۳۶۰ و عزل ابوالحسن بنی‌صدر هدف خود را سرنگونی جمهوری اسلامی اعلام کردند. ایدئولوژی منافقین از زمان تأسیس تا ۱۳۵۴ تفکر التقاطی مارکسیسم اسلامی بود. سپس انشقاق ایدئولوژیک در سازمان و تقسیم‌شدن به دو بخش اسلام‌گرا و کمونیستی رقم خورد. در حال حاضر منافقین با داشتن یک اندیشه التقاطی معتقد به نوعی مارکسیسم اسلامی هستند.

استراتژی این گروهک در تاریخ فعالیت خود دچار تغییراتی شد. منافقین پس از خرداد ۱۳۶۰ مبارزه مسلحانه را آغاز کردند و راهبرد ترور و ایجاد وحشت را انتخاب کردند. پس از آغاز جنگ تحمیلی و پناهنده‌شدن به عراق با تشکیل ارتش به اصطلاح آزادی‌بخش و تغییر استراتژی جنگ چریکی شهری به استراتژی جنگ آزادی‌بخش، عملاً بخشی از ارتش بعثی شدند. ورود مسعود رجوی به عراق و تشکیل ارتش به اصطلاح آزادی‌بخش ملی و تغییر استراتژی جنگ چریک شهری به استراتژی جنگ آزادی‌بخش و اعتماد تمام‌عیار به عراق، از موارد شاخص رفتاری گروهک در این سال بود. سازمان در مردادماه سال ۱۳۶۷ عملیات گسترده فروغ جاویدان را در منطقه غرب کشور انجام داد و در این عملیات که مرصاد نامیده شد، منافقین شکست تاریخی و سنگینی خوردند و با به‌جاگذاشتن کشته‌های بسیار زیاد از کشور خارج شدند. از آن زمان به بعد جریان نفاق چه در برهه حضور در کمپ اشرف و لیبرتی در عراق و چه در برهه فعلی حضور در تیرانا، به سازمانی تروریستی و وابسته به سایر کشورهای متخاصم با ایران مبدل شد که اهداف جاسوسی، تروریستی و ضد امنیتی در موضوعات مختلف امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را دنبال کرده است. در شرایط کنونی نیز جریان نفاق در داخل کشور، اقدام به تشکیل «کانون‌های شورشی» زده است که در

واقع تا حد زیادی مشابه گروه‌های نوظهور تروریستی است و البته بسیاری از کسانی که در چارچوب این کانون‌ها وارد کنش‌های موقتی و اقتضایی تروریستی و خرابکاری می‌شوند، نمی‌دانند که در خدمت جریان نفاق قرار گرفته‌اند. تشکیل این کانون‌ها نشانگر درک سازمان از تحول الگوی کنش تروریستی در جامعه ایرانی متناسب با تحولات اجتماعی و فناورانه است که از دهه‌های ۸۰ و ۹۰ شمسی روی داده است. متناسب با این تحولات شاهد کنش‌گری گروه‌های تروریستی نوپدید در کشور هستیم.

جریانات و گروهک‌های تروریستی نوپدید با استفاده از ابزارهای نوین ارتباطی و ظرفیت بی‌بدیل شبکه‌های اجتماعی اهدافی همچون به چالش کشیدن امنیت ملی و ایجاد هرج و مرج در جامعه و تبدیل اعتراض مدنی به شورش و در نتیجه ایجاد بحران امنیتی در شهرهای مختلف کشور را دنبال می‌کنند. این گروه‌ها سعی دارند با طراحی و اجرای عملیات‌های خرابکارانه علیه جمهوری اسلامی، کمک‌های مالی بیشتری از نظام سلطه برای بحران‌سازی در کشور دریافت کنند.

گروهک‌های نوپدید تروریستی، در دو دهه گذشته با تمرکز بر آسیب‌های اجتماعی، اقتصادی و مشکلات معیشتی در جامعه و همچنین تأکید بر نافرمانی مدنی و تحریک اعضای خود برای انجام اقدامات ضد امنیتی؛ خط آشوبگری و هراس‌افکنی را دنبال کرده و رسماً در جبهه معارضین انقلاب اسلامی قرار گرفته‌اند. از جمله اقدامات این گروه‌ها می‌توان به کنش‌های عملیاتی سخت و ایذایی علیه اماکن، منافع و نهادهای حاکمیتی مانند آتش‌زدن پایگاه‌های بسیج و مساجد، آتش‌زدن سطل آشغال‌ها، تخریب خودپردازها، غارت و آتش‌زدن فروشگاه‌های دولتی، مراکز حوزه علمیه، سرقت و خالی کردن صندوق صدقات و نذورات مردم از امام‌زاده‌ها و اعمالی از این قبیل، بمب‌گذاری در امام‌زاده، مساجد، پایگاه‌های بسیج، حسینیه‌ها و در مراسم عزاداری، مراکز دولتی، مراکز نظامی و انتظامی، مخدوش‌سازی امنیت ملی از طریق اقدامات دومینویی ضد امنیتی، ترور مسلحانه نظامیان و مقامات با هدف ایجاد حس ناامنی در سطح جامعه و مربوط ساختن شروع این ناامنی توسط نظام و ... اشاره کرد. انجمن پادشاهی ایران، گروه تروریستی ری‌استارت و گروه تروریستی ایران‌ارشیسم، از این جمله‌اند.

انجمن پادشاهی ایران (تندر) سازمان تروریستی است که مقر آن در لندن بوده است. این سازمان در تاریخ هجدهم ژوئن ۲۰۰۵ میلادی مطابق با تاریخ خردادماه ۱۳۸۴ شمسی از سوی پلیس ضد تروریستی انگلستان با پشتیبانی سرویس ام‌آی‌فایو (سازمان اطلاعات داخلی بریتانیا) مورد حمله قرار گرفت و اعضای آن تحت قوانین ضد تروریستی بریتانیا بازداشت شدند. چندی پس از آن حادثه معلوم شد که یکی از دستگیرشدگان فرود فولادوند، رئیس انجمن بوده است.

گروه ری‌استارت به سرکردگی سید محمد حسینی (مجری سابق صدا و سیما) نیز در بحوحه انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۹۶ فعالیت‌های خرابکارانه خود را آغاز کرد. این گروه البته از دو سال قبل اعلام وجود کرده بود. در این نمونه، گروه تازه تأسیس در آمریکا از سرکرده‌ای با سابقه کار کم‌دی بهره‌مند بود و به طبع، جنبه سرگرم‌کنندگی را هم به پدیده نوین اپوزیسیون یک‌نفره اضافه کرده بود (مؤسسه راهبردی دیده‌بان، ۱۳۹۶: ۷).

برخی از اقدامات تروریستی و ایذایی ری‌استارت عبارتند از اجرای اقدامات ایذایی و تخریبی متعدد با عناوین چالش سنگ، فحش، شعارنویسی و پول‌نویسی. اجرای چالش عملیاتی آتش و اقدام به آتش‌زدن حسینیه‌ها، مساجد، پایگاه‌های بسیج، بانک‌ها و اماکن دولتی در داخل کشور و حتی اماکن دیپلماتیک ایران در خارج از کشور، شناسایی خانواده‌های منتسب به نظام و شخصیت‌های مرتبط با آن با هدف انجام اقدامات ربایش و ترور و اقدامات خرابکارانه در اماکن زیارتی کشور.

ایران‌ارشیسم نیز هم‌زمان با اغتشاشات دی‌ماه ۱۳۹۶ توسط علی عبدالرضایی با هدف ایجاد هرج و مرج در کشور و انجام اقدامات تروریستی و ایذایی شکل گرفت. عبدالرضایی که خود را نماینده براندازان معرفی کرده، از اعضای فعال کانون نویسندگان ایران در دهه ۷۰ بود که پس از



خروج از کشور (سال ۱۳۸۰) و عزیمت به لندن، ریاست کانون نویسندگان در تبعید را بر عهده گرفت. وی دارای تفکرات چپ مارکسیستی است و با شعار آزادی مدنی و بهبود اقتصادی، در پی جذب تمامی اقوام و گروه‌های معاند است و در مقایسه با سایر گروه‌های نوپدید بیشترین میزان جذب را داشته است. وی با انتخاب نام مستعار «موتا» از تعابیری همچون «ایرانارشیسم هیچ نیست جز آدم»، «ایرانارشیست‌ها از فردا آمده‌اند» و «کارگران ناموس ما هستند»، این جریان را نویدبخش قیام تاریخی فرودستان و رهایی بیچارگان معرفی می‌کند. اعضای این گروه تا کنون در ۲۰۰۰ نقطه از کشور دست به اقدامات ایدئایی زده‌اند.

بر این اساس، تحول الگوی کنش تروریستی در جامعه ایرانی را از الگوی کلاسیک به الگوی پسامدرن را می‌توان با فرضیه گذار از ایدئولوژی و سازمان‌دهی هرمی کلاسیک و متصلب به الگوی پسامدرن مبتنی بر رویکرد جنبشی و فرقه‌ای معنویت‌گرا و سازمان‌دهی شبکه‌ای توضیح داد که عمدتاً ناشی از گذار جامعه ایرانی از ایدئولوژی‌گرایی به معنویت‌گرایی در دهه ۸۰ شمسی و همچنین، تکوین جامعه شبکه‌ای در این دوره بوده است.

اگرچه فهم علت و معلول‌هایی که به شکل‌گیری گروه‌های تروریستی و جذب افراد در این گروه‌ها یا گرایش آنان به تروریسم فردی منجر می‌شوند، اهمیت بسیاری دارد، به همان اندازه بررسی و شناخت مراکز اجتماعی که شرایط رشد و پرورش گرایش‌های تروریستی را فراهم می‌آورند نیز مهم است. از نظریاتی که می‌تواند ما را در فهم چگونگی بسیج‌کردن و یکپارچه‌سازی اقدامات تروریستی در بستر اجتماعی مشخص یاری رساند، نظریه جنبش اجتماعی^۱ است. در چارچوب این نظریه وجود سازمان برای ایجاد جنبش اجتماعی امری لازم و ضروری است. اینا دالگارد نیلسن^۲ استاد علوم سیاسی معتقد است سازمان جنبش اجتماعی به عنوان کنش‌گر گروهی خودآگاه تکوین می‌یابد تا از طریق رویارویی با هیئت حاکمه، نظم موجود اجتماعی را به چالش بکشد. از منظر تئوری جنبش‌های اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی ابزاری کلیدی برای مخابره این ناراضی‌ها و سربازگیری از طبقات اجتماعی و بسیج نیرو هستند (Dalgaard-Nielsen, 2008; Porta, 1992; Post, Mc Ginnis & Moody, 2014).

در خصوص گرایش جنبشی به تروریسم، جکسون به جنبش‌های اجتماعی با عنوان «گروهی از مردم با ایدئولوژی مشترک که به دنبال رسیدن به اهداف مشترک و مشخصی می‌باشند» پرداخته است (Jackson, 2006). در بطن چنین جنبش‌های اجتماعی‌ای است که بسیاری از تروریست‌ها و گرایش‌های تروریستی متولد می‌شوند. تفاوتی نمی‌کند این وحدت و پیوستگی را گروهی مشخص ایجاد کند یا به دست فرد بنیان‌گذاری شود، مردم برای رسیدن به تجربه مشترک به این وحدت و یکپارچگی نیاز حیاتی دارند. این تجربه مشترک مربوط به گروه یا فرهنگ، پیوندهای عمیق و ناگسستنی‌ای را میان اعضا ایجاد می‌کند و اهداف و وظایفی را برای زندگی اعضا برمی‌گزیند که اغلب با بی‌نظمی، بی‌ثباتی و برهم‌زدن نظم موجود مرتبط هستند.

برای نمونه، فشارهای داخلی و خارجی در جامعه که موجب زوال سازمان‌های موجود و بی‌ثباتی سیاسی می‌شوند، به ادغام گروه‌های به حاشیه رانده‌شده^۳ در یک جنبش اجتماعی و تبدیل‌شدن به سازمانی هدفمند با ماهیتی تندخو و افراطی می‌انجامد. بر اساس نظریات نیلسن، پیوستن به جنبش‌های اجتماعی این امکان را برای گروه‌ها یا افراد ناراضی جامعه فراهم می‌کند تا روزه‌ای برای کاهش فشارهای روانی خود بیابند. علت‌هایی که جنبش اجتماعی را به عنوان معلول پدید می‌آورند، پیش‌بینی‌ناپذیرند. بسیاری از تحقیقات اخیر انجام‌شده درباره تروریسم حاکی از آن هستند که اکثر تروریست‌ها مشکلات و خلأهای روانی دارند یا اینکه به سبب نابرابری‌ها و بی‌عدالتی‌های سیستماتیک، جذب

1. social movement theory

2. Anja Dalgaard-Nielsen

3. marginalized group

جنبش‌های اجتماعی تروریستی شده‌اند. در همین زمینه، تارو جنبش اجتماعی را این‌گونه تعریف می‌کند: «چالش‌هایی دسته‌جمعی که بر اساس اهدافی مشترک و انسجام اجتماعی علیه نخبگان سیاسی حاکم و رقبا به کار گرفته می‌شوند» (Tarrow, 1998: 9). به رغم مشابهت‌های میان بیشتر جنبش‌های اجتماعی سنتی و جنبش‌های موجب تروریسم، می‌توان گفت اکثر جنبش‌های اجتماعی مدنی در جهان، تمایلی به حرکت‌های تروریستی ندارند. بسیاری از متفکران و نویسندگان بر این باورند که جنبش‌های اجتماعی و جامعه مدنی باید فعالیت‌های نیک‌اندیشانه و عاری از خشونت داشته باشند، هرچند پرسش اینجاست که این خیراندیشی و دوری از خشونت را چگونه می‌توان تعریف کرد؟

قطعاً همه نویسندگان و اندیشمندان آرزو نمی‌کنند که «دعوت به عمل»^۱ از گفتمان سازمان جنبش‌های اجتماعی خارج شود. آدامسن (Adamson, 2005) کنش‌گرانی را بررسی کرده است که از شیوه‌های تروریسم، شورش و سایر اقدامات خشونت‌بار استفاده می‌کنند. سازمان‌های تروریستی، خواسته‌ها و شکایت‌های خود را قانونی و مشروع می‌دانند و اهدافشان بسیار شبیه سازمان‌هایی است که به عنوان بخشی از جامعه مدنی جهانی محسوب می‌شوند. تفاوت اصلی میان سازمان‌های تروریستی با سازمان‌های جنبش اجتماعی (که به‌عنوان بخشی از جامعه مدنی جهانی پذیرفته شده‌اند)، این است که تروریست‌ها از خشونت به‌عنوان ابزاری برای رسیدن به اهداف خویش استفاده می‌کنند، در حالی که جنبش‌های مدنی پذیرفته‌شده چنین کاری انجام نمی‌دهند (Cozine, 2010).

از زمان تشکیل شبکه‌های تروریستی، علوم اجتماعی تلاش کرده عواملی را شناسایی کند که موجب شکل‌گیری، به‌هم‌پیوستگی و تداوم این شبکه‌ها شده‌اند. اندیشمندان این حوزه، اغلب از منظر تئوری شبکه اجتماعی که در زمینه چگونگی عملکرد شبکه‌های اجتماعی در حوزه‌های گوناگون - از روان‌شناسی تا اقتصاد - توضیحاتی ارائه می‌دهد، به پدیده شبکه‌های اجتماعی نگاه می‌کنند. شبکه‌های اجتماعی در جامعه‌شناسی به عنوان گره‌هایی بررسی می‌شوند که گروه‌های مختلف مردم را با روابط پیچیده در کنار یکدیگر نگه می‌دارند (Perliger & Ressler, 2006; Pedahzur, 2011).

حدود سال ۱۹۸۰، اولین تحقیقات علوم اجتماعی در زمینه تئوری شبکه اجتماعی مرتبط با پدیده تروریسم انجام شد؛ زمانی که استادان دانشگاه، دامنه پژوهش‌های خود را در علت‌یابی خشونت‌های اجتماعی، از پژوهش‌های سنتی تا مسئولیت‌های فردی و گروهی گسترش دادند. این چارچوب نظری موجب پدیدآمدن شکلی خاص از تحلیل اطلاعات در حوزه امنیت داخلی شده است که به «تحلیل شبکه اجتماعی»^۲ شهرت دارد. تایپوگرافی^۳ این روش تحلیل تأمل بیشتر و عمیق‌تری روی این گره‌ها و پیوندهای اجتماعی انجام داده است تا کشف کند همه‌چیز در این شبکه‌ها - از انسان‌ها تا اتفاقات و رویدادها - چگونه با یکدیگر در ارتباط هستند. این نوع تحلیل نه‌تنها به پیوندهای ناگسستگی و محکم که گروه‌های فرهنگی مذهبی و خویشاوندی را به یکدیگر گره می‌زنند، بلکه گروه‌های سیال و دینامیک که در بطن جامعه جهانی جاری هستند را نیز ارزیابی و کاوش می‌کند؛ جامعه جهانی‌ای که عدم وابستگی و بی‌ریشه‌بودن هم در دنیای مجازی و هم در دنیای واقعی برای ساکنان آن، امری الزامی و بایسته به شمار می‌آید.

تحلیل شبکه اجتماعی مدرن، نتیجه مستقیم پژوهش‌های استنلی میلگرم است. آزمایش مشهور وی در سال ۱۹۶۷ نشان داد که مردم چگونه در پیوند با یکدیگر قرار می‌گیرند. در این آزمایش، انسان‌هایی به طور تصادفی انتخاب شدند و پاکتی به آن‌ها داده شد تا توسط افرادی که با آن‌ها در ارتباط هستند، نامه را به شخص واحدی در نقطه‌ای دور از آمریکا برسانند (میلگرم، ۱۳۹۹). نتیجه این بود که تمام

1. Call To Action (CTA)

2. Social Network Analysis (SNA)

3. Typography

آزمایش‌شوندگان در کمال تعجب فقط با شش واسطه توانستند این کار را انجام دهند و این همان نظریه «شش درجه جدایی» بود که می‌گفت هر دو انسان روی کره زمین فقط با شش واسطه به هم مربوط می‌شوند. دی. جی. واتس^۱ این نظریه را در بُعد جهانی گسترش داد و گفت تمام شبکه‌های اجتماعی در جهان همچون خوشه‌های بی‌شماری هستند که سرمنشأ واحدی دارند و مثل شعاع‌های نور از یک مرکز تابیده می‌شوند. از این خوشه مرکزی، خوشه‌های کوچک‌تری بیرون زده‌اند که همگی با گره‌هایی به یکدیگر پیوند خورده‌اند. این گره‌های خوشه‌ای به هم پیوسته نیز خود گره‌های فرعی ضعیفی دارند که می‌توانند با گره‌های دیگر به صورت کوتاه‌مدت پیوند برقرار کنند (Ressler, 2006). این ارتباطات و پیوندها برای پیش‌بینی، ادراک و توضیح رفتار گروه مفید هستند. این نوع ساختار شبکه خوشه‌ای است که تعیین می‌کند شبکه به چه کسی می‌تواند دسترسی داشته باشد و همین امر بر عضوگیری تأثیر مستقیم دارد. همین امر موجب شکل‌گیری مدلی برای بررسی عوامل تأثیرگذار بر رشد و توسعه گروه‌های تروریستی و نیز چگونگی شناخت شبکه آنان می‌شود.

نتیجه‌گیری

هر تهدید جدید در سطح امنیت ملی، لاجرم نیازمند ترتیبات نهادی جدید یا بازنگری در ترتیبات موجود است. دلیل این امر آن است که نهادهای پیشین، غالباً برای پاسخ‌گویی و مدیریت تهدیدات گذشته تأسیس و تنظیم شده‌اند و از این رو، الزاماً مسئولیت نخست هیچ یک از آن‌ها مواجهه با تهدید جدید نیست. با توجه به ابعاد و چهره‌های مختلف و متنوع تروریسم پسامدرن و به ویژه درهم‌آمیزی ابعاد سخت‌افزاری و نرم‌افزاری آن، این نیاز بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود و به ویژه نظامی مانند جمهوری اسلامی ایران که بنا بر موارد ذکر شده در مقاله، در معرض تهدید تروریسم پسامدرن قرار دارد، بیش از هر نظام سیاسی دیگری در منطقه، نیازمند این نهادسازی است. نهاد مذکور اولاً می‌بایست هم‌بستگی همه نهادها و سازمان‌های مسئول و مرتبط را بر عهده گیرد تا از خلال موازی‌کاری‌ها و پراکندگی‌ها یا عدم هم‌کاری‌ها، خلاءها و حفره‌هایی برای نفوذ یا بدکارکردی سیستم شکل نگیرد که نتیجه آن غافل‌گیری و شکست راهبردی خواهد بود. ثانیاً، می‌بایست متناسب با ابعاد و چهره‌های تروریسم پسامدرن، نوعی استراتژی بلندمدت را طراحی و تدوین کند که متناسب با ابعاد نرم و سخت‌افزاری این الگوی کنش تروریستی، از یک سو و سطوح داخلی، منطقه‌ای و جهان آن از سوی دیگر باشد. از همین روست که همکاری‌های امنیتی-اطلاعاتی و نظامی با دیگر کشورها در این مبارزه امری ناگزیر است. رابعاً، این مرکز می‌بایست دارای بخشی نیرومند و حرفه‌ای برای رصد، جمع‌آوری و تحلیل داده‌های الکترونیکی و مجازی کاربران این گروه‌ها در سراسر جهان باشد و به ویژه بر شبکه‌های اجتماعی مجازی متمرکز شود. در این میان، مهم‌ترین نکته در ضد تروریسم پسامدرن این است که جمع‌آوری اطلاعات در خصوص این گروه‌ها می‌بایست ابعاد انسانی، اجتماعی و فنی را توأمان و به گونه‌ای متوازن پوشش دهد. در تاریخ تروریسم، بسیاری از غافل‌گیری‌ها و شکست‌های راهبردی ناشی از تأکید و تکیه بیش از حد بر جمع‌آوری فنی و مخابراتی در برابر جمع‌آوری انسانی و اجتماعی و غفلت از این گونه جمع‌آوری بوده است. بنابراین، سازمان‌های اطلاعاتی، برای مقابله با تروریسم پسامدرن نیازمند اطلاعات اجتماعی یا جمع‌آوری اجتماعی نیز هستند. مهم‌ترین دلیل این امر آن است که گروه‌های تروریستی نوظهور اولاً در یک بستر اجتماعی مشخص رشد و نمو و عضوگیری می‌کنند و ثانیاً از راهبرد اجتماعی مشخص بهره‌مند هستند. به بیان دیگر، راهبرد مشخص آن‌ها اجتماعی کردن گروه و بینش تروریستی و ایجاد عقبه اجتماعی برای گروه است تا سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی نتوانند به راحتی با آن‌ها مقابله کنند و در برابر هر شکست و ضربه‌ای، این فرصت را داشته باشند که به لایه‌های اجتماعی پشتیبان خود باز گردند و خود را بازسازی کنند.

¹. DJ Watts

منابع

- اسماعیل زاده، یاسر (۱۴۰۲) **درآمدی بر تروریسم و ضد تروریسم**، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بسنده، مریم (۱۳۹۳) «بررسی علل گرایش به عرفان‌های نوظهور در ایران و پیامدهای امنیتی ناشی از آن»، **فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی**، سال سوم، شماره اول، بهار، صص ۷۱-۹۴.
- تالرسینگر، مارگارت (۱۴۰۱) **فرقه‌ها در میان ما**، ترجمه ابراهیم خدابنده، تهران: ماهریس.
- تکگر، کنان (۱۳۹۴) «تروریسم و رسانه»، در **راهبردهای مقابله با تروریسم**، گردآوری و تدوین معاونت پژوهش و تولید علم، تهران: دانشکده اطلاعات.
- حمیدیه، بهزاد (۱۳۹۴) **جنبش‌های نوپدید دینی و هویت ملی در ایران**، تهران: تمدن ایرانی.
- رایش، والتر (۱۳۸۱) **ریشه‌های تروریسم**، سیدحسین محمدی نجم، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ.
- قاضی زاده، علیرضا (۱۳۸۹) «آسیب‌ها و چالش‌های ناشی از رشد فرقه‌های نوظهور در ایران» **پژوهشنامه علوم اجتماعی**، شماره ۵۵، پاییز، صص ۱۹۰-۱۴۹.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰) **عصر اطلاعات، ج دوم، قدرت هویت**، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: طرح نو.
- کریسایدز، د. جرج (۱۳۹۱) «تعریف معنویت جدید»، ترجمه باقر طالبی دارابی، **هفت آسمان**، سال پنجم، شماره نوزدهم، صص ۱۴۰-۱۲۷.
- کیانی، محمدحسین (۱۳۹۱) «در باب چیستی جنبش‌های نوپدید دینی»، **آینه معرفت**، شماره سوم، صص ۹۴-۷۳.
- گریوانی، مسلم (۱۳۹۶) **عرفان‌واره‌ها**، تهران: مؤسسه اندیشه فرهنگی معاصر.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶) **جامعه‌شناسی**، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نی.
- ملاکی، محمد (۱۳۸۷) **بررسی تاریخیچه و ایدئولوژی سازمان مجاهدین خلق ایران**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه امام صادق(ع).
- مؤسسه راهبردی دیده‌بان (۱۳۹۶) «گروهک تروریستی ری‌استارت»، **اشارت**، شماره ۳۰، بهمن و اسفند ۱۳۹۶.
- مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (۱۳۹۵) **سازمان مجاهدین خلق ایران**، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- میلگرم، استانی (۱۳۹۹) **اطاعت از اتوریته**، ترجمه مهران پاینده و عباس خداحلی، تهران: اختران.
- هزارجریبی، جعفر؛ فراهانی، حسن (۱۳۹۴) «بررسی علل اجتماعی و سیاسی مؤثر بر گرایش به جنبش‌های نوپدید دینی (مطالعه موردی: دو جنبش اکنکار و ایلیا رام‌الله)»، **توسعه اجتماعی**، دوره اول، شماره اول، صص ۳۴-۷.
- Adamson, Fiona (2005), "Globalization, Transnational Political Mobilization, and Networks of Violence", **Cambridge Review of International Affairs**, 18(1).
- Aeweck, Elizabeth (2002), *New religious movements*, in: Linda and others, *religious in the modern world*, London and New York, Rutledge.
- Bailys, John & Steve Smith (2005), *The Globalization of World Politics, An Introduction to International Relations*, Oxford, Oxford UP, the second edition.
- Cozine, Keith (2010), *Transgovernmental networks as a tool to combat terrorism: How ICE attachés operate overseas to combat terrorist travel*, Doctoral dissertation, Rutgers University-Graduate School-Newark.
- Dalgaard-Nielsen, A. (2008), *Studying violent radicalization in Europe I: The potential contribution of social movement theory*, Danish Institute for International Studies.
- Frey, Bruno and Simon Luechinger (2005), "Measuring terrorism", in *Law and the State: A Political Economy Approach: New Horizons in Law and Economics*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing: 142-181.
- Jackson, Brian (2006) "Groups, networks, or movements: A command-and-control-driven approach to classifying terrorist organizations and its application to al-Qaeda", **Studies in Conflict & Terrorism**, 29 (3): 241-262.
- <https://doi.org/10.1080/10576100600564042>
- Laqueur, Walter (1996), "Postmodern terrorism", **Foreign Affairs**, September/October: 24-36.
- Perliger, Arie and Pedahzur, Amir (2011) "Social network analysis in the study of terrorism and political violence", **PS: Political Science and Politics**, 44(1): 45-50.
- Porta, Dontaella Della (1992), "Introduction: In individual motivations in underground political organizations", in Dontaella Della Porta (Ed.), **Social movements and violence**, London, United Kingdom: JAI Press.
- Post, Jerrold; Cody McGinnis and Kristen Moody (2014), "The changing face of terrorism in the 21st century: The communications revolution and the virtual community of hatred", **Behavioral Sciences and the Law**, 32: 306-334. <https://doi.org/10.1002/bsl.2123>.
- Rapoport, David (2004), "The four waves of modern terrorism", **Attacking terrorism: Elements of a grand strategy**, Washington, DC: Georgetown University Press 2004: 54, 3-11.
- Rapport, David (2022), **Waves of Global Terrorism**, Columbia University press.
- Ressler, Steve (2006), "Social network analysis as an approach to combat terrorism: Past, present, and future research", **Homeland Security Affairs**, 2.
- Schmid, Alex Peter (2023), **Defining terrorism**, The Hague: ICCT Report.
- https://www.icct.nl/sites/default/files/2023-03/Schmidt%20-%20Defining%20Terrorism_0.pdf
- Spencer, Alexander (2006), "Questioning the Concept of New Terrorism". *Peace, Conflict and Development. An Interdisciplinary Journal* 8 (February 2006), 1-33.
- Tarrow, Sidney (1998), **Power in movement: Social movements and contentious politics**, Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Tavares, José (2004), "The open society assesses its enemies: Shocks, disasters and terrorist attacks", **Journal of Monetary Economics**, 51: 1039-1107.